

CUMHURİYET DEVRİNDE KALEME ALINMIŞ DİNÎ BİR MESNEVİ: HASAN ALİ YÜCEL VE ALLAH BİR TEVHİDİ

A RELIGIOUS MASNAVI WRITTEN DURING THE REPUBLICAN ERA: HASAN ALİ YÜCEL AND HIS TAWHID OF ALLAH BİR

LOKMAN TAŞKESENİOĞLU

DOC. DR., GİRESUN ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM FAKÜLTESİ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
ASSISTANT PROFESSOR, UNIVERSITY OF GİRESUN FACULTY OF EDUCATION
DEPARTMENT OF TURKISH AND SOCIAL STUDIES EDUCATION
GİRESUN, TÜRKİYE

lokmantaskesenlioglu@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-1652-2538>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1445435>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
29 Şubat / February 2024

Kabul Tarihi / Accepted
27 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as
Taşkesenlioğlu, Lokman, "Cumhuriyet Devrinde Kaleme Alınmış Dinî Bir Mesnevi: Hasan Ali Yücel ve Allah Bir Tevhidi [A Religious Masnavi Written During the Republican Era: Hasan Ali Yücel and his Tawhid of Allah Bir]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 11/1 (Haziran/June 2024): 185-200.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Türkiye.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

CUMHURİYET DEVRİNDE KALEME ALINMIŞ DİNİ BİR MESNEVİ: HASAN ALİ YÜCEL VE ALLAH BİR TEVHİDİ

Öz

Türk edebiyatının en uzun soluklu dönemlerinden olan divan edebiyatı, 19. yüzyıldan bugüne kadar gelişen ve yenileşme dönemi olarak adlandırılan edebiyatı etkilemeye ve beslemeye devam etmektedir. Özellikle yüzyılın sonlarında ortaya çıkan yenilik hareketlerini dahi şekillendirmeye devam etmiş, kendisi ömrünü tamamlamasına rağmen etkisini uzun müddet hissettirmiştir. Benzer konuların bu dönemde de ele alınması bir yana klasik şiir nazım şekilleri ve ölçüsü uzun süre devam etmiş, yaygın olmamakla birlikte örnekleri kaleme alınmayı sürdürmüştür. İslamiyet'in kabulünden itibaren en çok ele alınan muhtevanın din ve tasavvuf olduğu söylenebilir. 11. yüzyıldan itibaren kaleme alınan metinlerin önemli bir kısmının dinî içerikli olduğu ve Allah aşkı, peygamber sevgisi, dünyanın geçiciliği, vahdet-i vücud nazariyesi gibi konularda eserleri verilmeye devam edildiği görülmektedir. Bu muhteva bugüne kadar devam etmiş, farklı dönemlerde farklı nazım şekilleriyle aynı konular işlenmeyi sürdürmüştür. Bu metinlerin oluşmasında tercih edilen nazım biçimlerinden biri de mesnevidir. 17. yüzyıla kadar oldukça rağbet gördüğü söylenebilecek olan mesnevilerin 19 ve 20. yüzyıllarda da örneklerine rastlanmıştır. Cumhuriyet döneminde mesnevi nazım şekliyle dinî konularda eser veren önemli isimlerden biri de Hasan Âli Yücel'dir. Yücel'in siyasi, eğitimci ve reformcu yönlerinin yanı sıra yüksek seviyeli bir edebî kişiliğe sahip olduğu; akademik ve politik çalışmalarının haricinde şiir ve nesir alanlarında da önemli eserler vücuda getirdiği bilinmektedir. Şiir, edebiyat ve sanatla iştigal eden bir çevrede yetişmiş olan Hasan Âli Yücel, tüm ömrünce şiire büyük bir yakınlık hissetmiştir. Mevlânâ, Yunus Emre, Fuzûlî gibi klasik şairler ile ve Rıza Tevfik, Yahya Kemal, Ahmed Haşim, Ziya Gökalp gibi çağdaşı şahsiyetlere büyük muhabbet duymuştur. Edebî kişiliğini ise daha çok küçük yaşlardan itibaren içerisinde bulunduğu tasavvuf kültürünün şekillendirdiği ifade edilebilir. Tüm ailesinin tarikat ehli olması ve özellikle babasının Mevlevîliğe gönülden bağlı bir neyzen olması tüm hayatını bu şekilde yönlendirmesine vesile olmuş, küçük yaşlardan itibaren Yenikapı Mevlevihanesi'nde ayinlere katılmıştır. Çocuk şiirleri, siyasi hayatına dair anılarını anlattığı manzumeleri, millet ve kahramanlık temalarını ele aldığı nazımları olsa da edebî açıdan ön plana çıkan eserleri bu tasavvuf kimliği ile kaleme aldığı şiirleridir. Hasan Âli Yücel'in tasavvufi açıdan yoğun ve başarılı eseri ise kendisinin vefatından sonra 1961'de yayımlanan *Allah Bir* adlı mesnevisidir. Eser hem içerik ve şekil açısından kaleme alındığı döneme göre oldukça nadir bir örnek olması hem de şairin din ve tasavvufa dair görüşlerini yansıtmaya açısından büyük önem arz etmektedir. 257 beyitten oluşan eser mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış olsa da klasik mesnevilerde bulunan bölümleri içermemesi yönüyle farklılık arz etmektedir. İlk beyitten itibaren şair konuya geçmiş, Allah'ın varlığı ve birliğinin delilleri ile ilgili kısa bir girişin ardından eserin yazılış sebebi, dünyanın boşluğu ve Allah'ı buluş hususuna değinmiştir. Daha sonra Allah'a iman, akıl ve din arasındaki ilişki, Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim'in övgüsü gelmektedir. Tasavvufi açıdan yaratılış, tevhid inancı ile ölümün izah edildiği bölümün ardından tevhidin insanı özgür kılması anlatılmıştır. Özellikle imanla alakalı hususların akılla izah edilmiş olması esere ayrı bir değer katmaktadır. Yazıldığı dönem ve kaleme alan şairin kimliği göz önünde bulundurulduğunda *Allah Bir*, hem muhtevası hem söyleyiş tarzı hem de nazım şekli açısından edebiyat tarihinin ilginç eserlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Siyasi mücadelelerle geçen bir devrin ardından kaleme alınan eserde şairin bu dünyevi hırslardan bunaldığı ve sığınacak bir yer aradığı söylenebilir. Bu çalışmada Hasan Âli Yücel'in *Allah Bir* adlı mesnevisi ele alınmış, eser özellikle dinî-tasavvufî muhteva açısından ayrıntılı olarak incelenmiş-

tir. Böylece 20. yüzyılda tevhid nazım türünde yazılmış olan mesnevinin tanıtılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Hasan Âli Yücel, Mesnevi, Tasavvuf, Allah Bir.

A RELIGIOUS MASNAVI WRITTEN DURING THE REPUBLICAN ERA: HASAN ALİ YÜCEL AND HIS TAWHID OF ALLAH BİR

Abstract

Divan literature, one of the longest-running periods of Turkish literature, continues to influence and nourish literature, which has been developing since the 19th century and is called the period of innovation. In particular, he continued to shape even the innovation movements that emerged at the end of the century, and although he completed his life, he made his influence felt for a long time. Aside from the consideration of similar issues in this period, even the forms and measure of classical poetry continued for a long time, although it was not widespread, examples continued to be written. Since the acceptance of Islam, it can be said that the most frequently addressed content has been religion and Sufism. From the 11th century onwards, a significant portion of the texts written have had religious content, and works have continued to be produced on topics such as the love of God, love for the prophet, the transience of the world, and the theory of the unity of existence (wahdat al-wujud). This content has persisted to the present day, with the same themes being explored in different poetic forms across various periods. Masnavi's, which can be said to have been quite popular until the 17th century, have gradually fallen out of favor since this period, along with the 20th century. even a few samples have been brought to the body even in the century. One of the important names who gave works on religious subjects in the form of mesnevi nazım during the Republican period is Hasan Âli Yücel. In addition to his political, educational and reformist aspects, Yücel is known to have a high-level literary personality; in addition to his academic and political studies, he has also produced important works in the fields of poetry and prose. Having grown up in an environment that deals with poetry, literature and art, Hasan Âli Yücel has felt a great affinity for poetry all his life. He had a great affection for classical poets such as Mevlana, Yunus Emre, Fuzuli and contemporary personalities such as Rıza Tevfik, Yahya Kemal, Ahmed Haşim, Ziya Gökalp. Hasan Âli Yücel's most intense and successful work from a sufi point of view is his masnavi *Allah Bir*, published in 1961 after his death. The work is of great importance both in terms of content and form, as it is a very rare example compared to the period in which it was written, and in terms of reflecting the poet's views on religion and sufism. Although the work consisting of 257 couplets was written in the form of masnavi verse, it differs in that it does not include the sections found in classical masnavi. From the first couplet, the poet moved on to the subject, and after a short introduction about the proofs of the existence and unity of Allah, he touched upon the reason for writing the work, the emptiness of the world and the invention of Allah. Then comes the belief in Allah, the relationship between reason and religion, the praise of the prophet Muhammad and the Qur'an. After the chapter in which creation is discussed from a sufi point of view and death is explained with the belief in monotheism within the framework of Mansur, it is explained that monotheism makes a person free and that he himself reaches this freedom. Espe-

cially the fact that the issues related to faith are explained with reason also adds a value to the work. Considering the period in which it was written and the identity of the poet who wrote it, *Allah Bir*; it can be valued as one of the interesting works of literary history both in terms of its content, style of utterance and form of verse. In the work written after a period of political struggles, it is understood that the poet was overwhelmed by these worldly ambitions and was looking for a place of refuge. In this study, Hasan Âli Yücel's masnavi *Allah Bir* was considered and the work was examined in detail, especially in terms of religious-sufi content. Thus, it is aimed to introduce the masnavi, which was written in the genre of tawhid verse in the 20th century.

Keywords: Classical Turkish Literature, Hasan Âli Yücel, Masnavi, Sufism, Allah Bir.

GİRİŞ

Hasan Âli Yücel; genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yenilikçi ve halkçı yönünü bütünüyle benimsemiş bir eğitimci, mimarı olduğu Köy Enstitüleri ile eğitim ve öğretime büyük katkılarda bulunmuş ve köklü değişikliklere imza bir reformcu, sonraki nesillerin dünya klasiklerini tanınmasına vesile olmuş bir öncü, Türk dilinin devlet ve bilim dili olmasında pay sahibi bir dil adamı, Türk kültürünün uluslararası camiada tanınmasında emek sarf etmiş bir milliyetçi, şair ve muharrir olarak edebî yönüyle de başta çocuklar olmak üzere tüm milletine ülküsünü aşlamak istemiş bir edip, tüm bunların yanı sıra Türk kültür ve edebiyatı için ölmez eserler vücuda getirmiş bir Cumhuriyet entelektüeli ve Atatürk devrimcisidir.

Yücel'in siyasi, eğitimci ve reformcu yönlerinin yanı sıra yüksek seviyeli bir edebî kişiliğe sahip olduğu; akademik ve politik çalışmalarının haricinde şiir ve nesir alanlarında da önemli eserler vücuda getirdiği bilinmektedir.

Şiir, edebiyat ve sanatla iştigal eden bir çevrede yetişmiş olan Hasan Âli Yücel, tüm ömrünce şiire büyük bir yakınlık hissetmiştir. Dostlarıyla gerçekleştirdiği sohbetlerde ezbere Arapça, Farsça şiirler okuduğu ve Farsça şiirleri anında Türkçe nazmedip çevirdiği ifade edilen Hasan Âli¹; Mevlânâ, Yunus Emre, Fuzûlî gibi klasik şairler ile ve Rıza Tevfik, Yahya Kemal, Ahmed Haşim, Ziya Gökalp gibi çağdaşı şahsiyetlere büyük muhabbet duymuştur².

Edebî kişiliğini ise daha çok küçük yaşlardan itibaren içerisinde bulunduğu tasavvuf kültürünün şekillendirdiği söylenebilir. Tüm ailesinin tarikat ehli olması ve özellikle babasının Mevleviliğe gönülden bağlı bir neyzen ol-

¹ Mehmet Önal, "Hasan Âli Yücel in Şiirleri", *Bilgi*, 15 (2007), 67.

² Sefa Yüce, Şair Hasan Âli Yücel, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/54 (2017), 205.

ması tüm hayatını bu şekilde yönlendirmesine vesile olmuş, küçük yaşlardan itibaren Yenikapı Mevlevihanesi'nde ayinlere katılmış, hocası ve büyük âlim Şerafettin Yaltkaya'nın da desteğiyle bu yönde gönül dünyasını beslemiştir³. Çocuk şiirleri, siyasi hayatına dair anılarını anlattığı manzumeleri, millet ve kahramanlık temalarını ele aldığı nazımları olsa da edebî açıdan ön plana çıkan eserleri bu tasavvuf kimliği ile kaleme aldığı şiirleridir.

Şairin Mevleviliğe olan bu yakınlığı Rıza Tevfik'in tesiriyle *Milli Mecmua*'da yayımladığı şiirlerinde kendini göstermektedir. *Ney* adını taşıyan şiirinde:

Bir alev gibi sarar ruhumu yanık sesin,
Eriş kirpiklerimde toplanan sıcak yaşlar.
Boşluğa bir uhrevî hava yayar nefesin;
Her nalende kalbimin vuruşları yavaşlar.
Ne aşına sesin var gönlüme ey kırık ney?
Hasta göğsünden taşan nedir bu hıçkırık ney?⁴

diyerek neyin kendisinde bıraktığı tesire işaret ederken, 1932'de yayımladığı tercümesinde ise büyük saygı duyduğu ve tesirini daima hissettiği *Mevlânâ'nın Rubailerini* Türkçeye kazandırmıştır. Başka bir şiir kitabına ise ad olarak seçtiği *Dinle Benden* ifadesi de Hasan Âli'deki Mevlâna ve Mevlevilik tesirini göstermektedir⁵.

Klasik tarza sahip bir mutasavvıf şair gibi bu tür şiirlerinde şarkı, mesnevi ve tahmis gibi divan edebiyatı nazım şekillerini tercih etmiş; aruzu son derece başarılı bir şekilde kullanmıştır. Hatta şairin henüz yayımlanmamış, Osmanlı Türkçesiyle Fuzûlî'ye nazire olarak kaleme alınmış bir divanı dahi mevcuttur⁶.

Hasan Âli Yücel'in tasavvufi açıdan en ve yoğun başarılı eseri ise kendisinin vefatından sonra yayımlanan *Allah Bir* adlı mesnevisidir. Eser hem içerik ve şekil açısından kaleme alındığı döneme göre nadir bir örnek olması hem de şairin din ve tasavvufa dair görüşlerini yansıtmaya açısından önem arz etmektedir.

1. ALLAH BİR MESNEVİSİ

Tevhid genel olarak Allah'ın varlığına ve birliğine dair yazılan manzum

³ Ahmed Güner Sayar, *Hasan Âli Yücel'in Tasavvufi Dünyası ve Mevleviliği*. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 43.

⁴ Murad Uraz, *Hasan Âli Yücel, Hayatı-Seçme Şiir ve Yazıları*. (İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1938), 35.

⁵ Önal, "Hasan Âli Yücel in Şiirleri", 70.

⁶ Cemal Kurnaz, *Cumhuriyet Döneminde Fuzulî'ye Bir Nazire: Âli Divanı, Divan Edebiyatı Yazıları*. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), 291.

ve mensur eserler olarak tanımlanmaktadır⁷. Münacatlarla iç içe bir tür olan tevhidlerin Türk edebiyatında 20. yüzyıla kadar yaygın olarak örnekleri verilmiş, bu dönemden itibaren istisnai örnekler dışında bir tür olmaktan çıkıp şiir konularından biri haline gelmiştir⁸. Bu dönem şairleri arasında tevhid kaleme aldıkları bildirilen Enis Behiç Koryürek, Edip Ayel, Orhan Seyfi Orhon, Necip Fazıl Kısakürek ve Şahin Uçar⁹ gibi şahsiyetlerden biri de Hasan Âli Yücel'dir.

Hasan Âli'nin 1948'de kaleme aldığı *Allah Bir*¹⁰, muhteva itibarıyla tevhid özelliği göstermektedir. Ölümünden sonra kızı Canan Yücel Eronat'ın gayretleriyle 1961'de neşredilmiştir. Manzumede şair din ve tasavvufa dair görüşlerini ifade etmiş, Allah'a olan inancını ve münacaatını son derece samimi bir üslupla dile getirmiştir. Eserin önsözü mahiyeti taşıyan ve nesir olarak yazılan ilk bölümünde arayışın insanın temel fitratı olduğunu, ilk çağlardan itibaren insanın Allah'ı aradığını, neticede "hiç"liğe düşüp "yok"luğa karışarak aradığı sesi duyacağını, vicdandan gelen bu sesin de "Allah'a inan" dediğini beyan etmiştir¹¹.

257 beyitten müteşekkil eser mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış olsa da klasik tevhidlerde bulunan bölümleri¹² içermemesi yönüyle farklılık arz etmektedir. İlk beyitten itibaren şair konuya geçmiş, Allah'ın varlığı ve birliğinin delilleri ile ilgili kısa bir girişin ardından eserin yazılış sebebi, dünyanın boşluğu ve Allah'ı buluş hususuna değinmiştir. Daha sonra Allah'a iman, akıl ve din arasındaki ilişki, Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim'in övgüsü gelmektedir. Tasavvufi açıdan yaratılışın ele alındığı ve tevhid inancı ile ölüm gibi kavramların izah edildiği bölümün ardından tevhidin insanı özgür kılması ve kendi benliğinin bu özgürlüğe ulaşması anlatılmıştır. Şair eserde 189. beyitten itibaren münacata başlamış; 236. beyitten sonra kurtuluşa erişini, son bölümde de tam bir teslimiyet içerisinde olduğunu bildirerek şiirini tamamlamıştır.

Yazılış sebebi olarak şair eserin ilk bölümlerinde yıllardır dünyevi işler içerisinde dönüp durduğunu fakat hakikati yine İslam'da bulduğunu ifade etmektedir:

Bir dâire çizmişim habersiz,
Yıllarca emek çekip de yersiz. (11)¹³

⁷ Abdurrahman Güzel, *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 221.

⁸ Haluk Gökçalp, *Türk Edebiyatında Manzum Tevhidler*. (İstanbul: Kesit Yayınları, 2016), 116

⁹ Mustafa İsen, Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler*. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992); Gökçalp, *Türk Edebiyatında Manzum Tevhidler*, 130.

¹⁰ Hasan Âli Yücel, *Allah Bir*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961).

¹¹ Yücel, *Allah Bir*, 7-9.

¹² Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 401.

¹³ Beyitlerin sonunda bulunan numaralar mesnevi içerisindeki sırasını göstermektedir.

Beyhûde dolaşmışım demek ben,
 Merkez kaçmış gönül gözümden. (12)
 İslâmiyet bu kurtuluştur,
 Hürriyeti dinde bir buluştur. (168)
 Feyz aldım onun hakikatinden,
 Kurtuldum esirlik âfetinden. (169)¹⁴

Sonraki bölümlerde ise bu duruma açıklık getirmiş, buna neden ihtiyaç duyduğunu izah etmeye çalışmıştır. Devrin bazı hadiselerine üstü kapalı bir eleştiri olarak kabul edilebilecek bu ifadelerde kula kulluk etmekten bıktığını, insanların bu dünya hırısından uzaklaşmak istediğini, böylece Allah'a yaklaşarak tüm dertlerinden kurtulduğunu belirtmiştir:

Bıktım kula kulluk eylemekten,
 Her hırsı çıkarmışım yürekte. (177)
 Takdîrimi sade Hakka verdim,
 Gördüm ki bununla bitti derdim. (180)
 Hak'tan yana döndü ihtiyârım,
 Kullar bilsin ki, bahtiyârım. (188)¹⁵

Şair eserin içerisinde yer yer devrinde yaşadığı sıkıntılara değinmiş, bir çıkış ve kaçış yolu aradığını açıkça ifade etmiştir. Bu yolculukta uzun süre şaşkın bir şekilde boşlukta gezdiğini, daha sonra birlik denizine dalarak bütün dertlerinden kurtulduğunu, o anda asıl hür insana dönüştüğünü, bundan sonra da yüzünü başka yöne çevirmeyeceğini beyan etmektedir:

Ben neyleyim ortalarda şaşkın,
 Zâten derdim başımdan aşkın. (19)
 Beynim boşa işlemiş bu işde,
 Boşlukta dolaşmadır bu, işte ... (21)
 Ben işte o anda başkalaştım,
 Bir menzile bilmeden ulaştım. (32)
 Kalbimde sükûn, huzûra vardım;
 Zulmet bitiverdi, nûra vardım. (171)
 Erdim tevhîde ben gönülde,
 Hamdolsun, hür bir insanım ben. (172)
 Taptım sana, başka Tanrı bilmem;
 Fâniler önünde ben eğilmem... (257)¹⁶

Adından da anlaşılacağı üzere Allah'ın birliği üzerine yazıldığı için bir tevhid olarak kabul edilebilecek mesnevide aruzun başarılı bir şekilde kulla-

¹⁴ Yücel, *Allah Bir*, 16, 43, 44.

¹⁵ Yücel, *Allah Bir*, 45, 46, 47.

¹⁶ Yücel, *Allah Bir*, 18, 20, 43, 44, 59.

nıldığı söylenebilir. Mef'ûlü/ mefâ'ilün/ fe'ûlün kalıbıyla yazılan eserde şair bazı mısralarda ahengi sağlamak için sekt-i melih yaparak kalıbı mef'ûlün/ fâ'ilün/ fe'ûlün şeklinde de kullanmıştır. Bunun yanı sıra kafiye ve redifleri de eserin söyleyişine canlılık kazandıracak şekilde kullandığı söylenebilir.

Hasan Âli Yücel klasik tarzda yazdığı şiirlerinin büyük kısmında Âli mahlasını kullansa da *Allah Bir*'de mahlas kullanmayı tercih etmemiştir. Yer yer karşılıklı konuşma havasının da verilmeye çalışıldığı mesnevide etkili bir dil tercih edilmiş, ünlemler de sık sık kullanılmıştır:

Tanrım, sana söylerim ki, birsin
 Kimdir, birsin diyen, bilirsin. (1)
 Çokluk, yokluk; nedir ya varlık?
 Gel, sen çık işin içinden artık... (46)
 Kim çözüme muktedir bu fikri?
 Meçhûl... Ne doğrudur, ne eğri... (47)
 Yanlışsa “bu bir hatâ...” diyen kim?
 Haklıysa eğer, “beli” diyen kim? (48)
 Kur'an da bir âyetindir, ey Rab!
 Tevhîde delâletindir, ey Rab!... (129)¹⁷

Son derece sade bir dilin tercih edildiği manzumenin en dikkat çeken yönünün ise duygulardaki samimiyet olduğu söylenebilir.

İsterse dayanmasın bu kalbim;
 Yık, Kâbene benzemezse Rabbim... (193)
 Bir tek dileğim sen oldun artık,
 Mâşûk olayım diyor bu âşık. (195)
 Yalnız seni Hak bilip güvendim,
 Sensin dü cihanda tek efendim. (256)¹⁸

2. ALLAH BİR'DEKİ DİNÎ VE TASAVVUFÎ KONULAR

Allah Bir mesnevisinin baştan sona kadar dinî ve tasavvufî unsurlarla kurulmuş olduğunu söylemek mümkündür. Eserde Allah'ın varlığının akli delilleri, teklifi, dinin insan üzerindeki etkisi, Hz. Muhammed övgüsü gibi dinî konuların yanında vahdet-i vücud, teslimiyet, zikir, tecrid, tevbe ve insan-ı kâmil gibi tasavvufî hususlar da ele alınmıştır.

Eserin genel konusu adından da anlaşılacağı üzere Allah'ın varlığı ve birliğidir. Şair pek çok esması ile hitap ettiği Allah'ın varlığını net olarak kabul etmiş, birliğine olan inancını defalarca samimiyetle tekrarlamıştır:

Tanrım, sana söylerim ki, birsin

¹⁷ Yücel, *Allah Bir*, 15, 21, 22, 36.

¹⁸ Yücel, *Allah Bir*, 48, 58.

Kimdir, birsin diyen, bilirsin. (1)
 Yok, evvelin, âhirin bir ansın;
 Vicdana bu ânı sığdıransın. (39)
 Varsın, yaradan var oldu senden;
 Yokluk bile varlığında varken. (40)
 Sonsuzluğa can veren sen oldun,
 Boşken bu gönül özünle doldun. (41)
 İmânsızlık bir ayrı îmân,
 İnkâr ile sarsılır mı Rahmân? (66)
 Vahdet, fitrî bir anlayıştır;
 Esmâyı teker teker sayıştır: (76)
 Kayyûm u Kadîr, Hayy ü Cebbâr,
 Hâdî vü Mûdil, Rahîm ü Kahrâr. (77)¹⁹

Eserin dikkat çeken hususlardan biri de Allah'ın varlığını ve birliğini akli olarak da ikrar etme gayretidir. Başta bilim ve akıl olmak üzere yaratılmış her şey aslında Allah'ın varlığının delilidir. Önemli olan bütün âlemde ve insanlıkta bu yaratılış sırrını görmek, onu aciz olan akıl ile anlamaya çalışmak yerine tam bir imanla varlığını gönülden hissetmektir.

Olmuş güneşin güneş delili,
 İsbâtını istemez bedihî. (4)
 İcâdı onun bilim değil mi?
 En baş eseri ilim değil mi? (16)
 Bilseydi akıl bütünde Hakkı,
 Kavrardı bir anda Garbı, Şarkı. (53)
 İdrâke âciz, bu noktadandır
 Uğraşması akıl için ziyandır. (54)
 Senden çıkarak düşünmek olmaz,
 Şüpheyile bu kâinat dolmaz. (69)
 Sen olmıyarak var olmaz âlem,
 İnkârın için mi geldi Âdem? (100)
 Tevhîdin olunca bunda maksat,
 Âyet dolu muhteşem tabiat. (128)
 Kur'an da bir âyetindir, ey Rab!
 Tevhîde delâletindir, ey Rab!... (129)²⁰

İman ile aklın bu açıdan değerlendirilmesi neticesinde akıl o kadar acizdir ki her bir esma bir anda en büyük akli bir deliye çevirebilir. Hatta tek

¹⁹ Yücel, *Allah Bir*, 15, 21, 26, 28.

²⁰ Yücel, *Allah Bir*, 15, 17, 24, 26, 36, 32.

hakikat olan Allah'ın varlığı karşısında akıl başta olmak üzere başka hiçbir şeyin kıymeti yoktur, bu yoklukta var olması gereken tek şey bu imandır:

Bir ismin eder dehâyı mecnûn,
Rehber görünen zekâyı mel'ûn. (80)

Oldukça âciz beşerde böyle,
Kıvranmadadır zekâsı öyle. (105)

Tek felsefe, hikmet-i Hudâdır,
İlmim, bu cehâlete fedâdır. (230)

Bildiklerim, ansızın silinsin;
İdrâkime bir karanlık insin; (231)

İsmin kalsın yeter, gönülde;
Bir öz ki, yakar, yanıp bu külden. (232)²¹

Hatta bu mücadelede hiçbir delil aramaya dahi gerek yoktur, Allah'ın şairin gönlündeki varlığı dahi teklifi için yeterli bir delildir:

İsbât aramam, içimde varsın;
Şüphen neyedir, niçin sorarsın? (196)

Varsın, boştur vücûde burhan;
Varlık sensin, bu işte îmân... (197)²²

Çünkü şaire göre din ve iman, insanı hakiki özgürlüğe ulaştıracak tek yoldur. İslamiyet'in bir kurtuluş olduğunu dile getiren şair, dünyevi hırsların onu sürüklediği esaret hayatından bu şekilde kurtulduğunu belirtmiştir:

Allah'ına bağlanınca kullar,
Birden açılır önünde yollar. (165)
Hürriyete yaklaşır içinden,
Tevhîde varır bu yolda dinden. (166)

İslâmiyet bu kurtuluştur,
Hürriyeti dinde bir buluştur. (168)

Feyz aldım onun hakikatinden,
Kurtuldum esirlik âfetinden. (169)²³

Böyle güçlü bir iman düşüncesi vurgulandıktan sonra şair, af ve mağfi-
ret için Allah'a münacatta da bulunmayı ihmal etmemiştir. Eserin önemli
bir bölümünü tutan bu münacaat bölümünde gaflet dünyasından kendisini
kurtarması, onun varlığında kendisinin yok olması, kalbinin aşk ateşiyle
dolması için Allah'a niyaz etmektedir:

Tanrım, emelim, yolunda olmak;

²¹ Yücel, *Allah Bir*, 28, 32, 54.

²² Yücel, *Allah Bir*, 49.

²³ Yücel, *Allah Bir*, 42, 43.

Tevhîdini vahdetinde bulmak. (189)
 Bezdim bu cehil karanlığından,
 Kurtar beni gafletin ağından. (190)
 Yar sinemi lûtfunun eliyle,
 Doldur onu aşkının seliyle. (191)
 Yaksın beni, her şeyim yok olsun,
 Ancak sana kulluğum çok olsun. (192)
 İsterse dayanmasın bu kalbim;
 Yık, Kâbene benzemezse Rabbim... (193)
 Ben sendeyim ey büyük İlâhım!...
 Tevhîdindir dilimde âhım!... (199)²⁴
 Bu dileğini samimi bir derviş edasıyla, içinde bulunduğu durumun acizliğinin farkında olan bir garip kul tavrıyla ifade etmesi, eserin kaleme alınış gayesine işaret etmektedir:

Düştüm yere ben, kapıda bir kul,
 Bîkes, biçâre, hasta, yoksul. (255)
 Yalnız seni Hak bilip güvendim,
 Sensin dü cihanda tek efendim. (256)
 Taptım sana, başka Tanrı bilmem;
 Fâniler önünde ben eğilmem... (257)²⁵

Tevhid inancına dair bu hususlara değinirken şair, onun en büyük mahbubuna da salat etmiş, Hz. Muhammed'in tevhidin son halkası olduğunu, insanlığa bu yönüyle ışıklar saçtığını ve onun tevhidi tekmil için geldiğini söylemiştir:

İnsanlığa bir ışık getirdi,
 Beytullah'a Hak ziyası girdi. (113)
 Emrinle gazâ edip Resûlün,
 Tevhîdine verdi başka bir ün. (115)
 Her bir sözü bin lisan kelâmı,
 Birdir fakat en büyük merâmı. (116)
 Ancak bu merâm, birliğindir;
 Birlikle gelen cihana, "din"dir. (117)
 Tevhîdi özünde toplayan kim;
 Toplanmış anlatıp yayan kim? (118)
 Hatm oldu demek Nebîde tevhîd,
 Ettin bu ilimle cehli teyîd. (122)²⁶

²⁴ Yücel, *Allah Bir*, 47, 48.

²⁵ Yücel, *Allah Bir*, 58, 59.

²⁶ Yücel, *Allah Bir*, 34, 35.

Ona olan övgülerin bir bölümünde miraç hadisesine de değinilmiş, Allah'a olan bu yakınlığın Hz. Muhammed'den başka kimseye nasip olmadığını vurgulamıştır:

Mirâç, bu türlü bir uçuştur;
Rûh oldu uçan, ne mutlu kuştur. (156)
Serbestçe Nebî uçup yol aldı.
Cibril fakat yoruldu, kaldı. (158)
Tevhîdine erdi Fahr-i âlem,
Üstün çıktı melekten âdem. (159)²⁷

Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm de türlü övgülerle ele alınmış; baştan sona eşsiz bir mucize olduğu, söyleyişinin hiçbir şeye benzemediği ve yine tevhid sırrını içinde barındırdığı için Allah'ın birliğinin delillerinden olduğu belirtilmiştir:

Kur'an, o kitâba ad verildi;
Her yaprağına kanat verildi. (119)
Baştan başa sarf u nahvi başka,
İsbâtı düğümlü, mahvi başka. (126)
Güçlük yoktur Arapçasında,
İdrâki lâfızlar arkasında. (127)
Tevhîdin olunca bunda maksat,
Âyet dolu muhteşem tabiat. (128)
Kur'an da bir âyetindir, ey Rab!
Tevhîde delâletindir, ey Rab!... (129)²⁸

Hasan Âli Yücel pek çok ayet ve hadisi de iktibas yoluyla metnin içerisinde kullanmıştır. Allah'ın tüm âlemi kuşattığını söylerken, dünyaya olan rağbetin anlamsızlığından ve benzeri konulardan bahsederken Rahman Suresi'nden ve bazı hadislerden iktibas yapmayı tercih etmiştir:

Mânâsı, meâli "mâarefnâk"
Medlûlü "Lemâ halaktül eflâk" (125)
"Mûtû'yu duyup ölen erenler,
Yoklukta hayatı var görenler. (142)
Bir dağ başıdır bulunduğum yer,
Rüzgârları "Külle yevm"i söyler. (234)
Mümindir "Îlâhenâ" diyenler,
Tevhîdi "Îlâheküm" de söyler. (200)²⁹
Mesnevîde tasavvufî konular da dinî konularla birlikte ele alınmış, fa-

²⁷ Yücel, *Allah Bir*, 41.

²⁸ Yücel, *Allah Bir*, 35, 36.

²⁹ Yücel, *Allah Bir*, 36, 39, 49, 55.

kat farklı şekilde bazı temel tasavvufî hususlara değinilirken diğer tasavvufî metinlerde sıklıkla ele alınan mürşid gibi bazı kavramlara hiç temas edilmemiştir.

Eserdeki en bariz konu vahdet-i vücud ilkesidir. Allah'ın birliğinden sıkça bahsedildikten sonra bütün varlıkların onun tecellisi olduğu vurgulanmış, başta insan olmak üzere tüm âlemin bu tecellinin parçası olduğu belirtilmiştir:

İnsan, ancak senin vekîlin;
Esmâyı vasıflayan delîlin. (85)
Mahlûkunu hâlik eyleyensin,
Esrârını onda söyleyensin. (111)
Başlar işe önce kendisinden.
Bir çifte düğüm bu rûh ile ten. (137)
Ten rûha kafes, hapis bu varlık;
Ruh tensiz olunca nerde darlık? (138)
Sırlar çözüdür o anda birden,
Bir başka cihanda canlanır “ben”. (140)
Sen olmalısın içinde sen, sen!
Tûr olmaz mı tecelli etsen? (194)³⁰

Bu düşüncesini ifade ederken meşhur sufi Hallac-ı Mansur'u anan şair, onun bu dava uğruna korkusuzca canını feda etmesinden övgüyle bahsetmiştir:

Mansûr'a deyince sen “Enelhak”
Mansûr'un der “Enelhak” ancak. (144)
Berdâr olur ammâ Hak'tadır o,
Bir rûh olarak ayaktadır o!... (147)
“Ben Hak değilim” deseydi bir an,
Bâtılda kalırdı, şirke kurban. (148)
“Ben, sen oldum”, “yokum” demektir;
Varken yok oluş ne hoş dilektir. (149)
Hak uğruna can veren mi suçlu?
Hükmiyle cürüm gören mi suçlu? (150)³¹

Bu nedenle insan-ı kâmil olmaya giden yol meşakkatlidir. Dünyanın cevr ü cefası bir yana Allah'tan gelen her türlü sıkıntı ve afet zevk olarak kabul edilmiş, tasavvuftaki çile hususiyeti bu yönüyle ele alınmıştır:

Yüksünmem yok felâketinden,
Her türlü belâ vü âfetinden. (215)

³⁰ Yücel, *Allah Bir*, 29, 33, 38, 48.

³¹ Yücel, *Allah Bir*, 39, 40.

Senden gelsin cefâ da gelse,
Hattâ gelsin derim ecelse. (216)
Zevk oldu o çektiğim ezâlar,
Takdîrini bozmadı kazâlar. (247)³²

Bu seviyeye ulaşmanın yolu tecridden geçmektedir. Tüm dünyevi unsurlardan vazgeçmek, buraya has hırslardan gözü ve gönü temizlemek, tüm nimetlerden feragat ederek ona yönelmek gerekmektedir. Şair de bu yola girdiğini beyan etmektedir:

Beyhûde bütün geçip gidişler,
Müstakbeli hâle benzetişler. (42)
Öyleyse nedir bu türlü dâvâ
Hak bende deyip de böyle hâlâ? (97)
Ben böyle görünce hâdisâtı,
Sildim gözden bu kâinâtı. (218)
Birdir nazarımda her olan şey,
Boştur bu cihanda her dolan şey... (219)
Geçtim bu duyuşla her hevesten,
Rûh oldu benim bu tek nefesten. (240)
Nimetlerden ferâgat ettim,
Külfetlerden nedâmet ettim. (241)³³

Bu şekilde tam bir teslimiyet içerisine giren şair; bu dünyanın sıkıntılarından bezdiğini, Allah yolunda olmak istediğini yine son derece içten ifadelerle söylemektedir:

Bezdim bu cehil karanlığından,
Kurtar beni gafletin ağından. (190)
Yar sinemi lutfunun eliyle,
Doldur onu aşkının seliyle. (191)
Yaksın beni, her şeyim yok olsun,
Ancak sana kulluğum çok olsun. (192)
Rabbim, beni dinle, pek harâbım;
Ersin sona ayrılık azâbım. (212)
Bir rûh olayım visâle müştak,
Nûrunla yanıp tutuşsun âfak. (213)
Kalbim dolsun harâretinle,
Mes'ut olayım saâdetinle. (214)
Tanrım, beni senden ayrı kılma;
Sensizlik içinde gayrı kılma. (253)

³² Yücel, *Allah Bir*, 52, 57.

³³ Yücel, *Allah Bir*, 22, 31, 52, 56.

Kaçmak diliyor özüm, özünden;
Sil kendimi kendimin gözünden. (254)³⁴

Bu teslimiyet ise ancak aşk ile olabilmektedir. Allah'a olan bu yakınlık isteği şairin dilinden Hak aşığı bir dervişe mahsus şekilde dökülmektedir. Ayrılıktan azap çektiğini, tek aşkına kavuşmak için can attığını söyleyen Yücel, bu ifadelerdeki içtenlikte de dikkat çekmektedir:

Bir tek dileğim sen oldun artık,
Mâşûk olayım diyor bu âşık. (195)
Hicrâna tahammülüm tükendi;
Aşkın seli taşı, yıktı bendi. (210)
Rabbim, beni dinle, pek harâbım;
Ersin sona ayrılık azâbım. (212)
Tek mesele, senden ayrı kalmak;
Sensizliğe küfr içinde dalmak. (220)
Sevginle yakıp dururken öyle,
Kahrınla cehîme atma böyle. (221)³⁵

Hasan Âli Yücel eserin son bölümlerinde hem günahlarından hem de vecd içinde söylediği sözlerden ötürü af dilemiş, fikirlerini yanlış ifade etmekten duyduğu çekinceyi tevbe ederek dile getirmiştir:

Durmaz kalemim, uzar kelâmım;
Yalnız sensin benim merâmım. (224)
Yanlışsa sözüm, dilim tutulsun;
Çarpıksa yazım, elim tutulsun. (225)
Farkında mıyım, nedir beyânım;
Bir kuş dili söylüyor lisânım. (226)³⁶

SONUÇ

Cumhuriyet döneminin siyaset ve özellikle maarif tarihindeki önemli simalardan olan Hasan Âli Yücel edebiyat alanında boy göstermiş, nazım ve nesir türlerinden çeşitli eserler vücuda getirmiş bir muharrirdir. Şiirlerinde aşk, tabiat, özgürlük, Cumhuriyet, Atatürk gibi temalara değinen şair hususiyetle dini ve tasavvufi konuları da ele almış, küçük yaşlardan itibaren içinde bulunduğu tarikat kültüründen kaynaklanan tasavvufi muhtevayı işlediği metinler ortaya koymuştur. Hasan Âli Yücel'in dinî ve tasavvufi eserlerinden biri de *Allah Bir* mesnevisidir.

Siyasi mücadelelerle geçen bir devrin ardından kaleme alınan eserde, şai-

³⁴ Yücel, *Allah Bir*, 48, 51, 58.

³⁵ Yücel, *Allah Bir*, 43, 48, 53.

³⁶ Yücel, *Allah Bir*, 53.

rin dünyevi hırslardan bunaldığı ve sığınacak bir yer aradığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte eserin dilinin sadeliği ve samimiyetinin dikkat çeken yönü olduğu söylenebilir.

Allah'ın birliği, varlığının akli delilleri, imanla aklın ilişkisi, Allah aşkı ve peygamber sevgisi, vahdet-i vücud, teslim ve tecrid gibi pek çok dinî-tasavvufî konunun ele alındığı 257 beyitlik mesnevîde aruzun mef'ûlü/mefâ'ilün/ fe'ûlün kalıbı kullanılmıştır.

Yazıldığı dönem göz önünde bulundurulduğunda *Allah Bir* adlı mesnevî hem muhteva ve söyleyiş tarzı bakımından hem de nazım şekli ile edebiyat tarihinin dikkat çekici eserlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- Gökalp, Haluk. *Türk Edebiyatında Manzum Tevhidler*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- İsen, Mustafa, Macit, Muhsin. *Türk Edebiyatında Tevhidler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Kurnaz, Cemal. Cumhuriyet Döneminde Fuzuli'ye Bir Nazire: Âli Divanı, *Divan Edebiyatı Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997, 290-304.
- Önal, Mehmet. Hasan Âli Yücel in Şiirleri, *Bilgi*, 15, 2007, 59-83.
- Sayar, Ahmed Güner. *Hasan Âli Yücel'in Tasavvufî Dünyası ve Mevlevîliği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Uraz, Murad. *Hasan Âli Yücel, Hayatı-Seçme Şiir ve Yazıları*. İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1938.
- Yüce, Sefa. Şair Hasan Âli Yücel, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/54, 2017, 202-210.
- Yücel, Hasan Âli. *Allah Bir*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961.